

खासदारांच्या सोयीसवलती-चर्चेचा विषय एक पैचाही प्राप्तिकर भरावा लागत नाही

३१ डिसेंबर १९८४

एकदा निवडणूक झाली की, 'खासदार' ही एक 'अमूल्य' चीज बनून जाते. त्यांच्यावर सोयीसवलतीचा नुसता वर्षाव होतो. भारतभर मोफत रेल्वे प्रवास, दोन टेलिफोन्स, दिल्लीत अल्प भाड्यात घर, मोफत वैद्यकीय उपचाराची सोय, संसद भवनात स्वस्त भोजन, वर्षातून सहा वेळ मोफत हवाई प्रवास, जमल्यास परदेशवारी अशा कितीतरी सवलती खासदाराला मिळतात. प्रत्येक खासदाराला विविध सुखसोयी उपलब्ध करून देण्यासाठी सरकार दरवर्षी एक लाख रुपये खर्च करते, असा अंदाज आहे. लोकसभा व राज्यसभा या संसदेच्या दोन्ही भवनांत मिळून ८०० खासदार आहेत. त्यामुळे खासदारांना मिळणाऱ्या सोयीसवलती हा नेहमीच चर्चेचा विषय बनलेला आहे.

वेतन व भत्ते

खासदारांची खरोखरच चंगळ असते काय, त्यांना मिळणारे वेतन पुरेसे असते की नाही, याचा मागोवा घेणे रंजक ठरेल. सध्या खासदारांना दरमहा एकूण १७५० रु. मिळतात. त्यांपैकी ७५० रु. वेतन व उरलेले एक हजार रुपये 'इतर भत्ते' असतात. या हजार रुपयांवर प्राप्तिकर भरावा लागत नाही. वेतनावर मात्र प्राप्तिकर असतो. परंतु

७५० रुपयेच वेतन असल्याने प्रत्यक्षात त्यावर प्राप्तिकर लागू होत नाही. याचा अर्थ खासदारांच्या दरमहा उत्पन्नावर त्यांना एक पैसाही प्राप्तिकर द्यावा लागत नाही.

खासदारांचे वेतन व भत्ते यां संबंधी १९५४ साली कायदा करण्यात आला व नंतर नियम बनविण्यात आले. या कायद्यात १९६४ साली करण्यात आलेल्या दुरुस्तीनुसार खासदारांना ५०० रु. मासिक वेतन मिळू लागले. याबाबतची दुसरी दुरुस्ती सातव्या लोकसभेच्या कारकिर्दीत करण्यात आली व खासदारांचे वेतन ७५० रुपयांवर नेण्यात आले. या मासिक वेतनाखेरीज जेव्हा लोकसभेचे अधिवेशन चालू असते तेव्हा खासदाराला दररोज ७५ रु. भत्ता मिळतो. त्याआधी १९६९ सालापासून ५१ रु. भत्ता मिळत होता. कायद्यात दुरुस्ती झाल्याने १९८३ साली तो ७५ रु. मिळू लागला.

प्रवास सवलती

अधिवेशन चालू असताना खासदाराने प्रत्यक्ष सभागृहात हजर राहिलेच पाहिजे, असे नाही. त्याने आठवड्यातून एक दिवस जरी हजेरीपटावर सही केली तरी त्याला पूर्ण आठवड्याचा भत्ता लागू होतो. प्रत्येक खासदार हा कोणत्या ना कोणत्या तरी संसदीय सल्लागार समितीचा सदस्य असतोच. या समितीच्या बैठकांना हजर राहण्यासाठी मोफत विमान प्रवासाची सवलत व दररोजी ७५ रु. वेगळा भत्ता मिळतो. वेतन व हे सर्व भत्ते धरले तर प्रत्येक खासदारास दरमहा २५०० रु. मिळतात, असा अंदाज आहे.

खासदाराला याशिवाय अनेकविध सोयीसवलतीही उपलब्ध असतात. देशभर कोठेही रेल्वेच्या पहिल्या वर्गाने प्रवास करण्याची मुभा त्याला असते. रेल्वे प्रवासात कोणी बरोबर नसेल तर त्याला आपल्या पहिल्या वर्गाच्या पासावर वातानुकूलित पहिल्या वर्गातूनही प्रवास करता येतो.

खासदार पहिल्या वर्गाने परंतु त्यांच्याबरोबरचा सोबती मात्र दुसऱ्या वर्गाने प्रवास करील, असा पूर्वी नियम होता. आता हा नियमही बदलण्यात आला असून सोबत्यालाही पहिल्या वर्गाने प्रवास करण्याची सवलत देण्यात आली आहे.

संसदेच्या प्रत्येक अधिवेशनासाठी राजधानीत येताना-जाताना मोफत प्रवासाची सवलत असतेच. शिवाय प्रवासभत्ता म्हणून त्याच्या गावापासून ते दिल्लीपर्यंत पहिल्या व दुसऱ्या वर्गाच्या भाड्याइतकी रक्कम मिळते. त्याने मोटर अथवा बसने प्रवास केला तर दर किलोमीटरला १ रु. ३० पै. दराने प्रवास भत्ता मिळतो. खासदार जर विमानाने आला असेल तर एकवेळच्या विमानभाड्याच्या सव्वापट रक्कम प्रवासभत्ता म्हणून देण्यात येते.

प्रत्येकी दोन टेलिफोन्स

प्रत्येक खासदाराला दोन टेलिफोन्स दिले जातात. एक दिल्लीतील त्याच्या घरी बसविण्यात येतो. दुसरा टेलिफोन त्याचे नेहमीचे निवासस्थान असेल तेथे किंवा त्याच्या मतदारसंघात वा तो ज्या राज्यातील असेल तेथे, खासदार म्हणेल तेथे

बसविला जातो. या दोन्ही टेलिफोन्सवर मिळून दरवर्षी १५ हजार स्थानिक कॉल्स खासदाराला मोफत असतात. खासदार दुर्गम, डोंगराळ प्रदेशात राहणारा असेल तर त्याच्या निवासस्थानी फोन बसवायला, खूप खर्च येतो. त्या भागात फोनची सोय नसली तर लांबून केबल टाकून फोन द्यावा लागतो. अशा वेळेस एका फोन कनेक्शनसाठी ५ ते ७ लाख रुपयेही खर्ची पडतात.

फ्लॅट्स व बंगले

दिल्लीत राहण्यासाठी खासदाराला सरकारतर्फे घर दिले जाते. वेस्टर्न कोर्ट, विठ्ठलभाई पटेल हाऊस, नॉर्थ व साऊथ अॅक्वेन्यू, मीना बाग येथे फ्लॅट्स, शहाजहान रोडवर आधुनिक व टुमदार दुमजली बंगले आणि इतरत्र जुने प्रशस्त बंगले अशी विविध प्रकारची निवासस्थाने खासदारांसाठी उपलब्ध आहेत.

प्रथमच निवडून आलेल्या खासदाराला फ्लॅट मिळतो, बंगला दिला जात नाही. पण हा खासदार पूर्वी राज्यात मंत्री अथवा मुख्यमंत्री असेल किंवा पक्षाचा मोठा पदाधिकारी असेल तर त्याला बंगला दिला जातो. खासदाराला निवासस्थानाचे भाडे नेहमीपेक्षा २५ टक्क्यांनी कमी असते. खासदाराला दरमहा साधारणतः १०५ ते १२५ रुपये भाडे द्यावे लागते. त्याशिवाय अगदी अल्प दराने त्याला रेफ्रिजरेटर, एअरकंडीशनर, हीटर, फर्निचर, गालिचे इत्यादी मिळू शकतात.

खासदारांचे फ्लॅट्स एवढे मोठे असतात (सरासरी तीन बेडरूमसचे) की, बरेच जण त्यातील निम्मा भाग भाड्याने देतात. दिल्लीत खासदारांच्या घरात वर्षानुवर्षे भाड्याने राहणारी अनेक कुटुंबे आहेत. खासदारांना फ्लॅट्सबरोबर नोकरांसाठीही खोल्या मिळतात. त्याही भाड्याने दिल्या जातात. आता नव्या लोकसभेच्या खासदारांमागे जागेचा शोध घेणाऱ्या मंडळींचा सतत भुंगा लागेल. मात्र त्याविरुद्ध कोणी आवाज उठवत नाही किंवा हे अनैतिक मानत नाही. कारण सर्वच पक्षांचे कोणी ना कोणी खासदार असे प्रकार करीत असतात.

वैद्यकीय सोयी व भोजनालये

प्रत्येक खासदार व त्याच्या कुटुंबीयांना वैद्यकीय सेवा मोफत असते. संसद भवनाच्या सेन्ट्रल हॉलजवळ दोन डॉक्टर व कर्मचारी खासदारांच्या सेवेसाठी सदैव तयार असतात. त्याशिवाय पार्लमेंट अनेक्स इमारतीत मोठा दवाखाना असून तेथे एक्स-रे व अन्य सोयी आहेत. खासदाराला पाच वर्षांच्या काळात २७ हजार ५०० रुपयांचे परकीय चलनही मिळू शकते.

संसद भवनात खासदारांसाठी पहिल्या मजल्यावर दोन भोजनालये आहेत. त्याशिवाय सेन्ट्रल हॉलमध्ये टी बोर्ड, कॉफी बोर्ड यांचे स्टॉल्स, नॉर्थ व साऊथ अॅक्वेन्यू या खासदारांच्या वसाहतीत कॅन्टीन्स आहेत. भोजनालये व कॅन्टीन्स ही रेल्वे मंत्रालयामार्फत चालविली जातात. सर्वसामान्य प्रवाशाला रेल्वेगाडीत मिळणारे भोजन व संसद

भवनात मिळणारे भोजन यांत जमीनअस्मानाचे अंतर आहे. संसद भवनातील भोजन उत्कृष्ट असतेच, तसेच ते अत्यंत स्वस्तही असते. शाकाहारी थाळी ४ रुपयांत मिळते, तर पाश्चात्य पद्धतीचे मांसाहारी भोजन - सूप, चिकन, चपात्या, भात, सॅलड व फ्रूट सॅलडसह - केवळ १० रुपयांत मिळते. याच मांसाहारी जेवणाला बाहेर ३०-३५ रुपये मोजावे लागतात. ही भोजनालये अर्थातच तोट्यात चालतात व वर्षाकाठी त्यांना ६ ते ७ लाख रुपये सबसिडी द्यावी लागते.

खासदारांसाठी अनेक छोट्या छोट्या सोयी संसद भवनात उपलब्ध आहेत. टी बोर्डाचे चहाचे पुडे, चांगले, निवडक एक्स्पोर्ट क्वालिटी- लोणी, तूप खरेदी करता येते. भवनात सुपर बाजाराची शाखा आहे. सेन्ट्रल हॉलमध्ये मिळणारे तूप खूपच लोकप्रिय आहे. भवनातील कर्मचारी खासदारांकडून शिफारस घेऊन हे तूप खरेदी करण्यासाठी रांगा लावतात. खासदारांचे नातेवाईक, मित्र यांच्यासाठी रेल्वेचे तिकीट काढायचे असेल तर त्यासाठी स्टेशनवर जावे लागत नाही. संसद भवन परिसरातच खास रेल्वे तिकीट विक्री कार्यालय आहे. प्रत्येक रेल्वे गाडीत संसदेचा कोटा म्हणून दुसऱ्या वर्गाच्या काही जागा राखीव असतात. रिझर्वेशन स्लिपवर खासदाराची सही घेतली की या कार्यालयातून चटकन तिकीट मिळू शकते. इंडियन एअरलाइन्सचेही कार्यालय येथे आहे. त्याखेरीज स्टेट बँकेची एक शाखा संसद भवनाच्या पहिल्या मजल्यावर आहे. त्यामुळे बँकेच्या व्यवहारासाठी खासदारांना लांब जावे लागत नाही. टपाल व तार कार्यालय, प्राप्तिकर खात्याचे कार्यालयही संसद भवनात आहे.

आणि गॅस कनेक्शन

प्रत्येक खासदाराला दरमहा एक घरगुती वापराच्या गॅस कनेक्शनच्या अर्जाची शिफारस करता येते. खासदार थेट पेट्रोलियम मंत्र्याकडे असा अर्ज पाठवून देतो व गॅस मंजूर होतो. संरक्षण खात्यामार्फत ज्या अम्बेसेडर मोटारी, जीप्स, जोंगा या गाड्या विकल्या जातात त्यातही खासदारांना अग्रक्रम मिळतो. अधिवेशनाच्या काळात निवासस्थानाहून संसद भवनापर्यंत येण्यासाठी त्यांच्याकरता खास बसेस व व्हॅन्स ठेवण्यात आल्या आहेत. माणशी एक रुपया भाडे आकारून ही सेवा उपलब्ध करून दिली जाते. माहिती व नभोवाणी मंत्रालय विज्ञान भवनात खासदारांसाठी उत्तमोत्तम चित्रपट दाखविण्याची व्यवस्था करते.

खासदारांना निवृत्तिवेतन मिळते. खासदारकीची पाच वर्षे पुरी केलेल्या सदस्याला दरमहा तीनशे रुपये निवृत्तिवेतन आहे. ती व्यक्ती त्यापेक्षा अधिक काळ खासदार राहिली असेल तर वर्षाला ५० रुपये प्रमाणे अधिक पण एकूण पाचशे रुपयांपर्यंत निवृत्तिवेतन दिले जाते. खासदाराची पाच वर्षे पूर्ण भरण्यास साठ दिवस बाकी राहिले असले तरी त्याला निवृत्तिवेतन मिळण्याची सोय १९८१ साली एका कायदा दुरुस्तीअन्वये करण्यात आली आहे.

खासदारकी ही काही आता पार्ट टाईम जॉब राहिलेली नाही. मतदारसंघाची सेवा

करायची असेल, त्यांच्यासाठी झटायचे असेल तर त्या कामाला पूर्ण वेळ वाहून घ्यावे लागेल. अशा खासदारांना सध्याच्या सोयी अपुऱ्या वाटतील. दिल्ली ही राजकारण्यांच्या दृष्टीने मोहनगरी आहे. खासदारांना खूष करण्यासाठी, त्यांच्यामार्फत कामे करून घेण्यासाठी श्रीमंतांचा एक वर्गच खासदारांचा अनुनय करत असतो. त्याला बळी न पडता सेवाभावाने कार्य करणारे खासदारच काहीतरी विधायक कामगिरी पार पाडू शकतील. नव्याने निवडून आलेल्या खासदारांनी हे लक्षात ठेवण्यासारखे आहे.

□

- अशोक जैन
('राजधानीतून... २' या पुस्तकातून)